

napokat idéz, dunai emlékeket. S ekkor olykor egybemosódik a múlt és jelen, a szabadság a Duna mellett és a rabság a börtön jelen idejében. Kabdebó regényének egyik érdekes sajátossága, hogy megújítja a hagyományos családregényt. Szívesen elkalandozik a szereplők őseit kutatva (Szendrő József, Igric stb.), Smederevóban járva a várról egy kis „előadást”, történelmi múltidézést tart. A szűkebb értelemben véve is mai családregény ez, Bűbáj és Dé szerelme, rettenetes megpróbáltatásokkal. De az egyéni sorsokat sokkal inkább befolyásolja napjaink történelme, a világháború, a forradalom, az üldözés, a börtön stb., hogy bármely pillanatban elidőzhetnénk a magánéletnél, két ember bensőbb kapcsolatánál. Hisz mindenkinek a sorsát befolyásolja a kor. Még talán röviden el kell mondanunk azt, hogy az író olykor néprajzi-népköltészeti elemekkel él. A történet komor alaphangját pedig alig oldja fel egy-egy anekdotikus rész. (Rajk újratemetésekor: „Szegény Laci, ha ezt megérte volna! Hányunkat főbelövetett volna!”) Kabdebó Tamás Arapálya eredeti folyamregény; különös Duna-központúsággal, hitelességgel, líraisággal, őszintén átélt élményekkel teli nemzedékregény, melynek középpontjában 1956 fénylik. Stílusának eredetiségére, sűrítésére, színtestítésére hadd idézzük a forradalom eltiprásáról szóló fejezet befejező szakaszát: „Fekete volt az éjszaka, a vérébetiprók elüszkösödött szíve, a kiégett irattár, az árulók lelke, fekete volt a posta falán a tankágyú ütötte luk, fekete volt a gyász, a vereség, a folyó mélye. Mint az ásónyom: olyan fekete volt a halál. Tizenháromezer halott. A pirosfehérvöld: feketén vermelhető. A vermet ásók még mindig nem tudják, hogy saját sírjuk is.” (*Stádium k. Budapest, 1994.*)

Székely Endre

Versvereség – vereségvers

Talán nem bizánci dicshimnusz, sem arab virágnyelven előadott udvari(as) szlogen, ha kijelentem: a marosvásárhelyi Kovács András Ferenc *Üdvözet a vesztesnek* című verseskötete a költő eddigi legjobban szerkesztett és talán legerősebb, leginkább kifejező verseinek gyűjteménye. Különösen kellemes meglepetés ez a harmincnégy versből álló kötet, ha az előző, szintén nagy művészi erővel megírt, de talán kevésbé egységes, kevésbé szerkesztett *Lelkem kockán pörgetem* felől nézzük, és inkább a *Költőzködés* egységes bizánci-balkáni arculatú szerkesztésére hasonlít. Témájában természetesen csak részben folytatja a *Költőzködés* című kötet gondolat- és élményvilágát, mivel csak az első tizenegy vers nevezhető – jelentős megszorítással – bizánci-balkáni versnek (más irányba mutat *Az überallesbadeni bolhapiac*, a *Helyzetdal két verssor között* és a *Senkiföldrajz* című költemény). A versek mélyebb rétegeiben rejtőznek azok a szervezőelemek, melyek egységes tematikát adnak ennek a néhány költeménynek. A balkáni-bizánci hangulat csak alapvetés, eszköz, hogy az alkotó rávilágíthasson arra a mélyebb összefüggésre, amely a délkelet-európai, balkáni diktatúrák és a dél-amerikai, hasonló berendezkedésű államok között megfigyelhetőek. Hogy miért van ez így, az csaknem megmagyarázhatatlan. (Bár Naipaultól Czákó Gáboron keresztül Marquezig sokan próbáltak választ keresni a kérdésre az esszé, a regény és az esszéregény területén egyaránt.)

Kovács András Ferenc nem is próbál magyarázatot találni. Az összefüggés nála kimondatlanul rejtőzik a sorok között. Inkább a szellemi-testi-lelki elnyomás szemé-

lyes, egyénre szabott, ám konkrétságában egyetemes vonatkozásai, megnyilvánulásai vonzzák tekintetét. Ez az, ami a *Nyelvtanlecke* egzaktságát a József Attila- és Radnóti Miklós-sorok közé zárt *Helyzetdallal* rokonítja. E versek elsődleges témája azonban nem az emberi és a polgári nyomorúság ellen protestáló keserűség, hanem a költői szabadság, pontosabban az „árkádiai versszabadság” siratása, a szellemi szabadságharc dokumentuma. Ez az, ami egyetlen nagyívű, összességében is értelmezhető művé kovácsolja a harmincnégy verset. A marosvásárhelyi költő történetei nem Bizáncban játszódnak, nem József Attiláról, Ady Endréről vagy a kuruc költészetéről szólnak, nem parafrazálják az említett költők műveit, hanem számtalan álarc mögött ugyanazt az egyetlen problémát elemzik: a vers, a nyelv, a kifejezés, a megszólalás problémáját.

Korunkban éppen úgy felgyülemlett a „tudás”, az írott szó, a szöveg, mint Alexandriában vagy éppen Bizáncban, csakhogy ez a bőség már fojtogat. A szöveggazdagság és -orgia már eltünteti az irodalmat, a szómágiát, a sok szólás, szólalás elveszi a szó igazságtartalmát. Amíg az elméletírók és a filozófusok etimologizálással, újabbnál ódonabb szövegelemekkel próbálnak az elröppenő, kezünk közül kicsusszanó szó nyomába eredni és azt valamilyen módon rögzíteni, addig a vers és vele a verssel élő, verssé váló ember egyik súlyos vereséget a másik után szenved el a tömegkommunikáció, a könyvpiac vagy az információzuhatag csatamezején. Egyre kevesebben és túl sokan írnak verset. A túl sok között eltűnik az a kevés, ami talán megérinthetné az olvasót, és ráhangolná a további befogadásra. A befogadás elmélete és a be nem fogadás gyakorlata egyaránt circulus, ám ez utóbbi vitiosus is. Hiszen ha nem olvasunk verset, akkor mi késztesen arra, hogy több verset olvassunk?

Kovács András Ferenc jó érzékkel talál rá a szöveg és a könyvtárak kis- és nagymestereire, őket célozza *Sánta ekloga filoszoknak* és remek *Karének néhai prophesszoroknak* című műveivel. Mondhatni: minden fronton megindítja a támadást, amely – stílusosan a déli diktatúrák hasonlatánál maradványként – partizánháború. A szó vitézei magányos zsoldosok, kurucok–labancok, mutatványosok, pedellusok, baromfiak, őrült „legnagyobb magyarok”. De míg az első tizenegy versben megvan az ellenállás vagy a keserű gúny és irónia fullánkja, addig a további költemények sokkal mélyebb összefüggésekre mutatnak. A haza és az egyén történelmi sorsa, a Janus-arcú magyarság tragédiája összefonódik a versvesztők kettős személyiségével. Versvesztők vagyunk mindnyájan, de mindkét értelemben: el is veszítettük a nyelvet, a szót, meg el is veszítettük. Kurucok is, labancok is voltunk. A csőcselék megdobált minket a szavainkért az egyik városban, a másikban már mi magunk voltunk a csőcselék. Ez a kettősség először *Az lovának szól* című versében jelentkezik:

*Szavaim szavaim
kik hangomra vártak
menekültek tőlem
legyávázott bátrak*

*szép szabad csapatom szép ha semmi vót is
szóródik vágyakban lesz majd büszke kódis*

*szavaim szavaim
szentséges eborcák
nem fogad be álom
sem jövő sem ország*

A magyarság fél évezredes vereség-léte, vagy vereségben való léte és a szó vessé levése, átváltozása között fontos összefüggést lát meg Kovács András Ferenc. Nem eldönthető, hogy Ady széttépett Bibliája szülőföldünk-e, avagy a vers vereségének apoteózis, üdvözlet a vesztesnek, a szónak, de a mondónak is, a mondva-létezőnek, aki mondásával állandó harcban van, és ily módon élt létével határozódik meg újra és újra. Kuruc létünket úgy őrizhetjük meg, hogy folyton-folyvást megtagadjuk, eladjuk? A magyar történelem számtalan kakasszós reggele és harminc ezüstje villan fel a kötet soraiban. A *Húsvéti kuruc rigmusa* már nemcsak a történeti-politikai kontúrokat mossa egybe, hanem az etnikaiakat is. Ezzel Ady álmára rímel, mely szerint „Dunának Olt-nak egy a hangja”. Az anyaföldet nyúzós, bulldózeres kuruc telefonra vár, és „kárpáci” cigarettát szív. Magát deszkurkálja, dovádákért csáng, a cujka a bujkának adja a rímet, és Isten úgy „segíti munkáját”, hogy nem vesz róla tudomást. Innen az egyetemes európai bujdosósors felé mutatnak a *Friedrich von Aachen éneke*, a „*Borivóknak való*”, a *Gót pergamen* és az *Al-Kaiuráni végső költeménye* című versek. Nem arról van szó, hogy a bujdosó, kitaszított, megcsalott személyek (népek) művészete, költészete tükrözi sorsukat, hanem arról, hogy a költészet, a vers lényegi tulajdonságát tekintve már alapvetően a vereségben, a kitaszítottságban és a kismizettségben van. Létmódja a (gyakran kisszerű és nyomorúságos) tragédia. Mivel Kovács András Ferenc verseiből látható, hogy ez a (vers)közösség híjával van minden nagyságnak és fenségességnek, egyértelmű, hogy itt szó sem lehet a Nietzsche által tragikus pesszimizmusnak nevezett magatartásformáról. A régi dicsőség rég eltűnt az éji homályban, és Kölcsey tekintetes úr valahogy úgy emeli fel fejét és tekintetét, mint Brahma, de aztán rögtön újra le is hajtja: a Kali-yuga folytatódik. Ott, ahol levesben fővünk, vagy örült sakkpartin vesz-t(eget)jük életünket és népünket, ott nem lehet nagyságról vagy fenségről, tragikus erő-ről beszélni. A szó emberei, a mondva létezők éppúgy Isten vesztes sakkbábui, mint a közép-európai sorsban közös kis népek.

Martin Heidegger írja *Bevezetés a metafizikába* című művében (amely az 1935-ben Freiburg in Breisgau-ban tartott nyári szemeszter során elhangzott előadás írásos változata), hogy a lét kérdésességében van. Kell, hogy legyen kérdése, és kell, hogy kérdésessé, megkérdendővé, de megkérdőjelezhetővé válhasson, lehessen. A német gondolkodó addig jut elméletével, hogy kijelenti: az ember feladata, hogy kérdező legyen, kérdezve létező-mondó. Kérdésfeltevésében kell, hogy élje a létet, mely ilyenformán akkor van, ha kérdéses. Akkor lehet ittlévő/maradó, ha eltűnésben van, ha elrejtőzésben van.

A vers is ilyen, a mondás is ilyen. A mondás a létre irányul, hogy ne felejtődjön, ne tűnjön el, a rajta való eltűnésben legyen, vagyis a levése fölött érzett gond állandó készletében. Gondot kell hogy okozzon a mondónak, eltűnésnek kell tűnnie. A versnek magának pedig kudarcnak, vereségnek kell lennie, hogy ezzel hívjon fel a lét eredeti tragikusságára, mely nem biztos, hogy fenséges vagy patetikus. A töredékben min elrejtettségben vagy elrejtőzöttségben való lét filozofikussága mutatkozik meg az *Erdélyi töredék* és az *Erdélyi töredék. Restaurálás* című poémákban:

*Ami volt: mindörökre van,
mert folyton előszörre lesz.
Ami történt: most is történik,
mert sokadjára fog történni.*

Nem túlzás tehát, ha azt mondjuk: a vers a vesztébe rohan, hogy ott *legyen*, mert ott van, illetve lehet. A vereségben, az eltűnésben. Ahogy a harcosok és velük a *humá-*

num eltűntek az *Üdvözlet a vesztesnek* című versből. A *Peroráció* című alkotás sok szempontból párhuzamban állítható ezzel a verssel, de annál többrétűbb. Nem egyszerűen a szó vagy a haza elfogyásáról, devalválódásáról szól, hanem a személyes sors mindennapi tragikumáról. Egyúttal „Szeráfok és tyúktolvajok / Röpködnek a szenyyes égen”, és a költő rút végért könyörög: hadd káromkodjon még egy jót, hadd írjon. Úgy tűnik, Isten végleg kivonult ebből a világból. Meghalt ennek a társadalomnak a számára, és csak az utolsó trombitaszókor jön el újra. Ha etika és esztétika, azaz gyakorlat és elmélet Kant elméletének megfelelően csakugyan összefonódott, akkor teljesen világos, hogy miért húzódik vissza a lét és a költészet. Kovács András Ferenc az a költő, aki ezt felismerve nemcsak tevékenységének, a verssé élésnek gesztusával igazolja ezt, hanem művei szövegszinten is erről szólnak, „ez van bennük mondva”. Mégpedig jelentős formaérzékkel, nyelvertermő erővel (mely a bizánci groteszkekben és a Közép-Európa-versekben egyaránt megfigyelhető), költői fegyelemmel és igényes szigorral. A kötet tipográfiája is ezt a formai fegyelmet és tartalmi feszültséget-lendületet segíti, Abonyi Ferenc Vilmos nevét dicséri. Kiváltképp figyelemre méltó a latin gyorsírás „et” jeléből készített női mellszobor torzójára emlékeztető díszítés és a többféle betűtípus használat. Az egyszerű, puha borítók között vízjeles lapokat találunk.

Kovács András Ferenc *Üdvözlet a vesztesnek* című köteté ezúttal is irodalmi-történeti enumeráció, Arany, Madách, Széchenyi, Ady vagy Villon azonban egyre hangsúlyosabban mutatják a mindannyiukban közös és parafrázisukon túlmutató tartalmat: verssé lenni, verset írni ma neveltség és keserű mulatság a világ számára. De létmegszólító erő is, vereségben, folyamatos gondban lét és önmeghatározás, létrehozatal. (*Hét-torony Könyvkiadó, 1994.*)

Holmen Lollán

Kodály – nyolcvan tükörben

ÍGY LÁTTUK KODÁLYT – BÓNIS FERENC EMLÉKEZÉSGYŰJTEMÉNYE

„Olyan egyéniség volt, akit meg kell fejteni. Mert ő magáról nem sokat árult el” – mondta róla Ferencsik János. Milyenek látták tanítványai, kortársai Kodályt?

1. Egyénisége csupa ellentmondás. Jellemző, hogy legközelebbi munkatársait is vezetéknevükön szólította és magázta. Ferencsiket is. De Adám Jenőt, Kerényi Györgyöt, Lőrincze Lajost, Szabolcsi Bencét, Tóth Aladárt szintén. Pedig velük a legszorosabb munkakapcsolatban állt. Keresztnevén, sőt némelyiküket becenevén szólította, de magázta Balogh Ernőt, Doráti Antalt, Kéntner Lajost, Ormándy Jenőt, Rajeczky Benjámin, Serly Tibort. Rokonain (így a szegedi Rózsa család tagjain) kívül csak Bartókkal, Fricsay Ferencsel, Ligeti Lajossal, Molnár Antallal, Palló Imrével, Seiber Mátyással tegeződött. S meglepően: Kállai Gyulával.

Bartók szerette Kodályt. Híres megállapítása föltétlen elismerését rögzítette: „Ha azt kérdezik tőlem, mely művekben ölt testet legtökéletesebben a magyar szellem, azt kell rá felelnem, hogy Kodály műveiben. Ezek a művek: hitvallomás a magyar lélek mellett.” Fischer Sándor a tanú, hogy egyszer Bartók próba közben zongorakisérletét megszakítva megkérdezte a szintén ott tartózkodó Kodálytól, vajon hogyan értelmezi